

adopted the Law «On Amendments to Article 11 of the Law of Ukraine «On Social and Legal Protection of Servicemen and Members of Their Families»]. *Verhovna Rada Ukrainy. Oficijnyj veb-portal*. URL: <https://rada.gov.ua/news/Novyny/117968.html> (in Ukrainian). (Last accessed 19.11.2019).

7. «Vijs'kovo-pol'ovij Art» – nova vystavka u Xmel'nyckomu oblasnomu oblasnomu hudoznomu muzeji [«Military Field Art» is a new exhibition in the Khmelnytsky Regional Art Museum.]. URL: <http://km-oblrada.gov.ua/vijskovo-polovij-art-nova-vistavka-u-xmelnickomu-oblasnomu-xudoznomu-muzei/> (in Ukrainian). (Last accessed 19.11.2019).

8. Voznesenska O.L. (2019). *Art-tehnologiji u rozvyazanni konfliktiv* [Conflict resolution art technologies]. Kyiv: Human Rights Foundation. (in Ukrainian).

9. Voropayeva T.S. (2018). Konfliktyzacijni ta dekonfliktyzacijni procesy v Ukraini: social'no-filosofs'ki aspekty [Conflictization and deconflictization processes in Ukraine: social-philosophical aspects]. *Nauchnyi vzgliad v budushch*. Vyp. 10. T. 2. Pp. 49–56. (in Ukrainian).

10. Galagan V.Ya., Orlov V.F., Otych O.M., Fursa O.O. (2008). *Psychologiya konfliktu* [Psychology of conflict]. Kyiv: DETUT (in Ukrainian).

11. Kiseleva M.V. (2007). *Art-terapija v prakticheskoi psikhologii i sotsialnoi rabote* [Art therapy in practical psychology and social work]. St.-Petersburg: Rech. (in Russian).

12. Campbell Don G. (1999). *Effekt Motsarta* [The Mozart effect]. Minsk: ООО «Popurri». (in Russian).

13. Levchuk L.T., Panchenko V.I., Onishhenko O.I., Kucheryuk D.Yu. (2006). *Estetyka* [Aesthetics]. Kyiv: Vyshha shkola. (in Ukrainian).

14. Myronchak K.V. (2018). Poshuk resursu dlya vidnovlennya samoefektyvnosti pry Perezhyvanni vtraty vijskovomy [Finding a resource to restore self-efficacy when experiencing military loss]. *Robota z travmaty*

vijny. Ukrayinskyj dosvid. Materialy Pershoy vseukrayinskoyi naukovo-praktychnoyi konferenciyi (m. Kyiv, 28-31 bereznya 2018 r.). Kyiv: Zoloti vorota. (in Ukrainian).

15. «Mystecztvo zhyty». *Art-terapevtychni malyunky bijciv obyednaly u vystavku* [«The Art of Living». The art-therapeutic drawings of the fighters were combined into an exhibition.]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/27677635.html> (in Ukrainian) (Last accessed 19.11.2019).

16. *Na Rivnensshhyni poraneni vijs'kovi prohodyat' reabilitaciyu za dopomogoyu art-terapiji* [In the Rivne region, wounded soldiers undergo rehabilitation through art therapy]. URL: <https://novynarnia.com/2018/12/12/na-rivnensshyni-poraneni-vijskovi-prohodyat-reabilitatsiyu-za-dopomogoyu-art-terapiji/> (in Ukrainian). (Last accessed 19.11.2019).

17. Petrushin V.A. (2017). *Muzykalnaya psihologiya. 4-e izdanie, pererabotannoe i dopolnennoe* [Musical Psychology. 4th edition, revised and supplemented]. Moscow: From Yurait. (in Russian).

18. *Teatr Pereselencya: statystyka vbyvaye, a u nas – zhyvi istoriji zhyvyh lyudej* [Migrant Theater: Statistics kills, and we have living stories of living people]. Gromads'kyj prostir. URL: <https://www.prostir.ua/?focus=teatr-pereselentsya-statystyka-vbyvaje-a-u-nas-zhyvi-istoriji-zhyvyh-lyudej> (in Ukrainian). (Last accessed 19.11.2019).

19. *U Kramatorsku vidkrylasya vystavka vijs'kovo-pol'ovogo artu* [In Kramatorsk, an exhibition of the military field art opened]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2660287-u-kramatorsku-vidkrylasya-vistavka-vijskovopolovogo-artu.html> (in Ukrainian). (Last accessed 19.11.2019).

УДК 94(477):316

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2019.24.19>

Оксана Висовень

кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії та культури України,
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

ORCID: 0000-0002-0061-2301
Email: vysoven_oxsana@ukr.net

ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ РОЗКОЛУ БАПТИСТСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті проаналізовано причини та наслідки розколу в євангельсько-баптистському середовищі в 60-х рр. ХХ ст.; встановлено, що однією з головних причин розколу в лоні євангельських християн-баптистів був деструктивний вплив державних органів на релігію загалом, і християнські конфесії зокрема, коли ініційоване з боку державних органів об'єднання протестантських релігійних громад під егідою Всесоюзної Ради Євангельських Християн-Баптистів перетворило Церкву на підконтрольну організацію органам спецслужб; доведено, що конфлікти серед

керівництва ВРЄХБ і Ради Церков мали штучний характер. Протистояння серед віруючих, головним чином, були спровоковані агентами та спецслужбами КДБ і були лише на руку компартійному режиму, що допомагало йому контролювати події, утихомирювати одних і репресувати інших; доведено, що під впливом руху за незалежність церкви від держави, очолюваного «ініціативниками», режим вже з другої половини 60-х рр. XX ст. поступово почав послаблювати тиск на офіційно зареєстровані громади євангельських християн-баптистів. Молитовні збори почали відвідувати підлітки, до проповіді допускалися пересічні члени і представники інших громад. Внаслідок цих змін і деякого послаблення напруги у відношеннях між церквою і владою, багато віруючих і громад, не бажаючи подальшої конфронтації, почали повертатися в офіційний союз, яким керувала ВРЄХБ; показано, що внутрішньоцерковні події 60-х рр. XX ст., які були спровоковані спецслужбами КДБ та призвели до розколу громади ЄХБ відбулися на становищі та діяльності Церкви ЄХБ і в період незалежності України, вище керівництво розколотої громади (ВРЄХБ і Ради Церков) так і не змогло примиритися і об'єднатися в єдиний союз. Це значно послаблює їхні духовні позиції в сучасному глобалізованому світі, де важливу роль відіграє згуртованість та конкурентоспроможність.

Ключові слова: Всесоюзна Рада Євангельських Християн-Баптистів, розкол, баптистсько-євангелістський рух, тоталітарний режим.

Oksana Vysoven

Ph.D. in History, Associate Professor
Department of History and Culture of Ukraine,
Pereiaslav-Khmelnitskyi Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University

CAUSES AND CONSEQUENCES OF THE BAPTIST MOVEMENT'S DIVISION IN UKRAINE

Abstract. The article analyzes the causes and consequences of the split in the evangelical-Baptist environment in the 1960s; found that one of the main causes of the split in the bosom of evangelical Baptist Christians was the destructive influence of state authorities on religion in general, and Christian denominations in particular when initiated by state bodies of the union of Protestant religious communities under the auspices of the All-Union Baptist Council Church for organization under control of special services bodies; it has been proved that the conflicts between the leadership of the Verkhovna Rada and the Council of Churches were artificial. The confrontations among the believers were mainly provoked by SSC agents and secret services, and were only in the hands of the Communist Party regime, which helped him control events, pacify some and repress others; it is proved that under the influence of the movement for the independence of the church from the state headed by «initiators», the regime has been operating since the second half of the 1960s. gradually began to ease the pressure on officially registered communities of evangelical Baptist Christians. Prayer meetings began to be attended by teens, and ordinary members and members of other congregations were allowed to preach. As a result of these changes and some easing of tensions between the church and the government, many believers and congregations began to return to the official union governed by the ACEBC, without wishing further confrontation; it is shown that the internal church events of the 60's of the twentieth century, which were provoked by the SSC special services and led to the split of the EBC community, reflected on the position and activities of the EBC Church and in the period of independence of Ukraine, the higher leadership of the split community (the ACEBC and the Church Council) and could not reconcile and unite in a united union. This significantly weakens their spiritual position in today's globalized world, where cohesion and competitiveness play an important role.

Keywords: All-Union Council of Evangelical Baptist Christians, split, Baptist-evangelical movement, totalitarian regime.

Постановка проблеми. Свобода сумління є одним з основних чинників європейської цивілізації. Завдячуючи оновленню Християнської церкви в XVI ст. й утвердженню свободи сумління, Протестантизм посприяв розвитку країн Західної Європи. Але у XX ст. тоталітарні держави всіляко намагалися обмежити релігійні почуття віруючих, оскільки релігія конкурувала з тоталітарною ідеологією. Українські віруючі за часів радянської влади піддавалися величезним випробуванням і репресіям. Командно-адміністративна система діяла щодо своїх громадян за принципом «розподіляй і володарюй». Попри провокації влади, які призвели до розколів релігійних громад, віруючі зуміли об'єднатися у напрямку боротьби за свободу сумління та віросповідання, й зрештою посприяли ліквідації тоталітарного режиму наприкінці 80-х рр. XX ст. Це стало уроком як для сучасників, так і нащадків. Тема розколів у середовищі Євангельських Християн-Баптистів (далі – ЄХБ) та їх причинно-наслідкових зв'язків залишається актуальною і в новітній період. Адже під час неоголошеної гібридної агресії Кремль

намагається розколоти українців не лише за географічним принципом, але й духовно обеззброїти. Тому глибокий аналіз деструктивних дій тоталітарного режиму щодо віруючих загалом, так і баптистсько-євангелістського руху зокрема, є суспільно значущою тематикою, яка привертає увагу як громадськості, так і фахівців до проблеми унеможливлення втручання держави в духовні справи, й навпаки, застерігає Церкву від надмірної політизації своєї діяльності. Новизна теми полягає в тому, що незважаючи на значну кількість публікацій, оприлюднених як на сторінках фахових видань, так і в пресі, тема потребує додаткового вивчення, особливо у світлі сучасної військової, інформаційної та духовно-інтелектуальної агресії Російської Федерації (далі – РФ).

Аналіз досліджень і публікацій. Неабиякий інтерес до проблеми «розколу» у 60-х рр. XX ст. у середовищі громад євангельсько-баптистського спрямування проявляли радянські історики. Так, провідний радянський дослідник баптизму Л. Мітрохін головними причинами розколу у середовищі

баптистів вбачає ідеологічні протиріччя з соціалістичним суспільством [9]. Г. Ляліна вважає винуватцями розділення консервативних віруючих, які не бачили себе в соціалістичному середовищі [8]. Дослідник Ю. Поліщук вказує, що «Ініціативна група» прагнула під маркою релігійності здійснювати підривну роботу [10].

Новітня історіографія переглянула та відкинула радянські догмати і стереотипи щодо вивчення історії баптизму ХХ ст., тему конфліктів і розколів дослідила з наукових позицій. Опрацювавши величезну кількість джерельного матеріалу щодо розколу у середовищі євангельських християн-баптистів у 60-х рр. ХХ ст. та їх причинно-наслідкових зв'язків, дослідники встановили, що розколи мали як внутрішні, так і зовнішні чинники, але, передусім, були спровоковані зовні, а саме агентами та спецслужбовцями Комітету державної безпеки СРСР (далі – КДБ). Замовниками деструктивних спецоперацій, спрямованих супроти церкви та її вірян, був ідеологічний відділ Центрального Комітету Комуністичної партії Радянського Союзу (далі – ЦК КПРС).

Так, відомі релігієзнавці Ю. Решетников і С. Санников [11] вважають, що саме Нове положення та Інструктивний лист привели до розділення братства. В. Войналович [3], С. Савинський [14], тощо дотримуються позиції про те, що частина віруючих була не згодна з тісною співпрацею очільників ВРЄХБ з владою, і вимагали відмови від неї. Один з організаторів та очільників «ініціативної групи» Г. Крючков у категоричній формі звинуватив керівників ВРЄХБ у співпраці з органами КДБ та закликав їх повернутися в лоно церкви [4]. Також серед причин розколу євангельсько-баптистського братства 60-х рр. ХХ ст. дослідники В. Любашенко [7], В. Войналович [3], Ю. Вільховий [2] називають «хрущовську антирелігійну кампанію», під час якої були закриті тисячі громад, проти якої і виступили молоді брати на чолі з Г. Крючковим, Г. Вінсом тощо.

Метою дослідження є аналіз причин і наслідків розколу баптистського руху в Україні в 60-і рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Однією з головних причин розколу в лоні євангельських християн-баптистів, на нашу думку, був деструктивний вплив державних органів на релігію загалом, і християнські конфесії зокрема, коли ініційоване з боку державних органів об'єднання протестантських релігійних громад під егідою Всесоюзної Ради Євангельських Християн-Баптистів (далі – ВРЄХБ) перетворили Церкву на підконтрольну організацію органам спецслужб. Спочатку все робилося нібито в інтересах громад і віруючих. Ще восени 1944 р. з ініціативи контролюючих органів тоталітарної держави були зібрані лідери євангельських християн і баптистів для проведення наради, на якій було прийнято рішення про об'єднання двох протестантських церков в єдиний союз євангельських християн-баптистів, а у

1945 р. до нього були приєднані християни віри євангельської (п'ятидесятники) [4, с. 10-11]. На думку дослідників Л. Рошиної й О. Горбатенко, «фактично вже в рішеннях з'їзду 1944 року було закладено «підводне каміння», що привело до розколу ВРЄХБ в шестидесяті роки двадцятого століття. А саме: – перетягнення ВРЄХБ на себе ролі керівного органу. В той час, як колишні Органи правління (в союзі баптистів) або Президія (в союзі євангельських християн) були виконавчими, а не керівними органами в міжз'їздовський період; – у Положенні не було передбачено проведення регулярних з'їздів, тоді як раніше тільки з'їзд був самим найвищим органом Ради» [12, с. 312].

Крім того, суттєво вплинуло на конфлікти у середовищі ЄХБ і такий чинник, що ВРЄХБ була створена штучно з декількох євангельських громад: християн євангельської віри (ХЄВ), християн віри євангельської (ХВЄ), євангельські християни у дусі апостолів, вільні християни (дарбісти), церкви Христової і менонітів. Євангельські громади (меноніти, п'ятидесятники), маючи окремі відмінності від баптизму, але під тиском спецслужб змушені були у 1945 р. приєднатися до ВРЄХБ [12, с. 312].

Передумовою розколу 60-х рр. ХХ ст. у середовищі ЄХБ став і той факт, що керівництво офіційно зареєстрованої організації ВРЄХБ повністю контролювалося та звітувалося перед Уповноваженим у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР П. Вільховим. Так, після створення провладного ВРЄХБ упродовж 1945 р. і до кінця правління Й. Сталіна, офіційно не відкривалося жодного молитовного будинку, а тисячі були закриті. Головною причиною такої політики щодо віруючих було небажання влади ділити свій вплив на настрої громадян з «сектантами» [16, арк. 172]. Пізніше Г. Крючков (один з чільних лідерів оновленого протестантського руху) так прокоментував ці події: «Якщо би братство в той час могло зрозуміти, що відбувається, воно молило би про захист і не допустило би такої підміни. Але народ Божий, не розуміючи цього, зі сльозами радості дякував Богу за свободу зібрань, не відаючи, що це була не перемога братства, а перемога над братством. Отже, ми бачимо, що ВРЄХБ, як союз, не має божественного походження. Ідея його організації була замислена у кабінетах органів, які вели боротьбу з церквою, а її втілення в життя розпочалося ще в таборах військового часу» [4, с. 11].

Тоталітарний режим через посередництво спецслужб повсякчас втручався в духовні справи. Така ситуація склалася не тільки в середовищі євангельських християн-баптистів, а так співпрацювали з тоталітарним режимом майже всі офіційно визнані релігійні об'єднання і церковні громади.

Після смерті Й. Сталіна (1953 р.) віруючі сподівалися на ліберальні реформи, розпочаті М. Хрущовим під час співправління з М. Булганіним і Г. Маленковим, коли були випущені разом з

політичними в'язнями й в'язні сумління, заборонені в табори сталінським режимом. Проте, утвердивши одноосібне правління, М. Хрущов всім показав, що внутрішня і зовнішня сутність тоталітарної системи залишилася незмінною. Гостро посилювався тиск з боку Ради у справах релігій і КДБ на керівників релігійних об'єднань, у тому числі і на керівництво Союзу ЄХБ. Саме під його впливом ВРЄХБ у 1960 р. прийняли документи, а саме положення про ВРЄХБ і «Інструкційний лист старшим пресвітерам». За свідченням А. Руденка, ці документи за своїм змістом суперечили основним баптистським принципам. Зокрема, в них від імені ВРЄХБ вимагалось не залучати дітей на молитовні зібрання, довести до мінімуму хрещення молоді до 30 років, при цьому новонаверненим встановлювався випробувальний термін не менше 2-3 років, а учнів, студентів і військовослужбовців взагалі охрещувати заборонялося. Не дозволялося допускати на проповіді членів інших громад тощо [13, с. 350-351].

На нашу думку, «Інструкційний лист» став головною причиною внутрішнього розколу Церкви ЄХБ. Весною 1961 р. пресвітер незареєстрованої Узловської церкви Г. Крючков вперше поставив перед зборами питання про необхідність створення Ініціативної групи, яка мала закликати всіх віруючих до молитви і спільних дій у справі захисту істини і скликання Всесоюзного з'їзду ЄХБ. Рух опору антицерковній політиці тоталітарного режиму очолили молоді енергійні брати, дух яких не був надломлений у страхотливі роки терору. Вони висунули свою програму діяльності церкви, головними пунктами якої були: проповідь Євангелія, яка не обмежувалася би стінами молитовних будинків; посилення уваги до релігійного виховання дітей; покаяння й освячення віруючих; безумовне впровадження в життя принципу відділення церкви від держави. Багато громад, особливо тих, які не були зареєстровані радянською владою, підтримали «ініціативників», і як наслідок – цей рух набував масового характеру і ставав небезпечним для тоталітарної системи.

Щоб ізолювати Оргкомітет від понад 200 тисяч віруючих, радянська влада дозволила функціонерам ВРЄХБ провести у 1963 р. довгоочікуваний з'їзд, за який так ратували «ініціативники», але вже без їхньої участі. На ньому реакційно конформістські документи 1960 р. були відмінені й прийнятий новий статут Союзу ЄХБ, який був значно кращим від попереднього [13, с. 351-352].

Спровоковане спецслужбами протистояння серед віруючих було лише на руку компартійному режиму, воно допомагало йому контролювати події, утихомирювати одних і репресувати інших. Проте прибічники змін у середовищі євангельських християн-баптистів теж не сиділи, склавши рук. Так, послідовники Оргкомітету, перетвореного в Раду Церков, у 1965 році створили свій Союз із певною організаційною ієрархією, який почав активно діяти і

конкурувати зі структурами, підпорядкованими ВРЄХБ [1, с. 1-8].

Тут доречно згадати рішення Оргкомітету від 2 лютого 1962 р., за яким весь склад ВРЄХБ був відлучений від церкви за антиєвангельські документи та за інші неправильні дії. У свою чергу, прихильники ВРЄХБ у середовищі старших пресвітерів разом із деякими керівниками громад на місцях практикували політику відлучення від церкви тих віруючих, які підтримували ініціативи Оргкомітету. Проте, зрозумівши, що взаємопоборювання в середовищі євангельських християн-баптистів не тільки їх ослабить, але може призвести до самознищення, вже з середини 60-х рр. XX ст. ВРЄХБ розпочала здійснювати трохи запізнілі спроби об'єднати в єдине ціле євангельських християн-баптистів. Зокрема, в її посланні від 15 червня 1966 р. повідомлялося: «Прийнявши на з'їзді 1963 р. новий старт, ми цим самим всьому нашому братству показали, що ми вміємо усвідомлювати свої помилки і недоліки і завжди готові до їх виправлення. В цьому заключається істинне покаяння». А на з'їзді 1966 р. декілька керівників ВРЄХБ публічно просили прощення за минулі помилки і гріхи. На думку А. Руденка, каяття вищого керівництва – це безпрецедентний випадок в радянській історії [13, с.352].

Проте всі ці кроки так і не привели до єднання, а тим часом радянський тоталітарний режим продовжував переслідувати євангельських християн-баптистів. Саме тому 16 травня 1966 р. відбулася унікальна для тих часів подія – мирна демонстрація прихильників Ради Церков загальною чисельністю 500 чоловік біля будівлі ЦК КПРС у Москві. Демонстранти вимагали від влади припинити репресії. Під впливом руху за незалежність церкви від держави режим вже з другої половини 60-х рр. XX ст. поступово почав послаблювати тиск на офіційно зареєстровані громади ЄХБ. Молитовні збори почали відвідувати підлітки, до проповіді допускалися пересічні члени і представники інших громад. Внаслідок цих змін і деякого послаблення напруги у стосунках між церквою і владою багато віруючих і громад, не бажаючи подальшої конфронтації, почали повертатися в офіційний союз, яким керувала ВРЄХБ. На думку А. Руденка, керівництво ж опозиційної Ради Церков продовжувало займати щодо ВРЄХБ незмінну позицію, яку можна охарактеризувати формулою «все або нічого», тим паче, що тоталітарний режим активно переслідував їх прихильників [13, с. 353].

Тоталітарна влада і у 70–80-х рр. XX ст. продовжувала репресії щодо віруючих. Намагаючись розсварити та послабити їхній вплив на суспільство, режим не тільки закривав незареєстровані громади, забороняв молитовні зібрання, саджав за ґрати, а й фізично знищував євангельських християн-баптистів. Як свідчить А. Руденко, всього за 25 років через табори пройшло понад 2000 учасників руху, окремі по

5-6 разів. Відстоявши в цій героїчній боротьбі один з головних євангельсько-баптистських принципів – відділення церкви від держави, багато «ініціативників» почали фактично йти проти інших, не менш важливих – демократизму, внутрішнього облаштування церкви і свобод совісті для всіх. У цьому відіграв свою роль комплекс ідеологічної нетерпимості, привнесений у свідомість людей за довгі роки панування сталінського тоталітарного режиму і його наступних модифікацій. У свою чергу, керівництво ВРЄХБ перенесло ідейне спрямування на відділення віруючих від зовнішнього світу, і всього з ним пов'язаного [13, с. 354].

У той же час, безпосередній контроль держави над діяльністю церкви ще більше ослаб, особливо це стало відчутним з початком періоду т.зв. «розрядки» між Сходом і Заходом середини 1970-х рр. Нерідко уповноважені Ради у справах релігій на місцях дивилися крізь пальці на фактичні порушення у зареєстрованих громадах антицерковного законодавства про культу 1929 р.

Водночас, внутрішньо церковні події 60-х рр. ХХ ст., які були спровоковані спецслужбами КДБ та призвели до розколу громади ЄХБ, відбилися на становищі та діяльності Церкви ЄХБ і в період постколоніалізму, оскільки вище керівництво розколотої громади (ВРЄХБ і Ради Церков) так і не змогло примиритися і об'єднатися в єдиний союз. Роз'єднаність громад євангельсько-баптистського спрямування в сучасних умовах, коли зберігається тенденція до співпраці та об'єднання християнських конфесій, значно послаблює їхні духовні позиції в Християнській церкві загалом, й протестантському русі зокрема. Громадам євангельсько-баптистського спрямування слід враховувати глобалізаційні виклики, а саме, бути конкурентоспроможними й згуртованими. Колишня Рада Церков і зараз є залежною від фінансування діаспори, що суттєво послаблює її позиції в сучасних умовах та перспективи розвитку. Ще після розпаду СРСР значна частина вірян незареєстрованих громад залишила її лоно та перейшла до колишньої ВРЄХБ у зв'язку з тим, що остання мала сталі організаційні структури та належне фінансування.

Отже, в сучасних умовах, коли Українська держава знаходиться в стані неоголошеної війни з РФ, протестантські громади, як і їхні члени, не можуть позбутися впливу офіційної політики на релігійну конфесію, що впливає на їхню місію та спосіб життя, дозвілля. На нашу думку, слід зменшити до мінімуму деструктивний вплив політики на релігію, щоб провідні конфесії повністю не розчинилися у суспільно-політичних рухах, а самі об'єднання не перетворилися на державні організації.

Висновки. Таким чином, аналіз причин та наслідків розколу в євангельсько-баптистському середовищі в 60-х рр. ХХ ст. встановив, що конфлікти серед керівництва ВРЄХБ та Ради Церков мали штучний характер. Протистояння серед

віруючих головним чином було спровоковане агентами КДБ, вони допомагали йому контролювати події, утихомирювати одних і репресувати інших. Доведено, що під впливом руху за незалежність церкви від держави, очолюваного «ініціативниками», режим вже з другої половини 60-х рр. ХХ ст. поступово почав послаблювати тиск на офіційно зареєстровані громади ЄХБ. Молитовні збори почали відвідувати підлітки, до проповіді допускалися пересічні члени і представники інших громад. Внаслідок цих змін і деякого послаблення напруги у відношеннях між церквою і владою, багато віруючих і громад, не бажаючи подальшої конфронтації, почали повертатися в офіційний союз, яким керувала ВРЄХБ. Внутрішньоцерковні події 60-х рр. ХХ ст., які були спровоковані спецслужбами КДБ та призвели до розколу громади ЄХБ, відбилися на становищі та діяльності Церкви ЄХБ і в період незалежної України. Вище керівництво розколотої громади (ВРЄХБ і Ради Церков) так і не змогло примиритися і об'єднатися в єдиний союз. Це значно послаблює їхні духовні позиції в сучасному глобалізованому світі, де важливу роль відіграє згуртованість та конкурентоспроможність.

1. Братский листок. №9-10. 1956 г. С. 1–8.
2. Вільховий Ю.В. Політика радянської держави щодо протестантських церков в Україні (середина 40–70-х років ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спеціальність 09.00.11 «Релігієзнавство». К., 2003. 20 с.
3. Войналович В. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні в 1940–1960-х роках: політичний дискурс. К., 2005. 741 с.
4. Крючков Г. 20 лет по пути возрождения. Слово на юбилей председателя Совета Церквей ЕХБ Г.К. Крючкова. *По пути возрождения*. М., 1989. С. 10–11.
5. Куроедов В. Религия и церковь в Советском государстве. М., 1981. 236 с.
6. Лахно О.П. Церковна опозиція Євангельських християн-баптистів в Україні (1940 – 1980 – ті роки). Полтава: Друкарська майстерня, 2009. 285 с.
7. Любашенко В. Сучасний євангельсько-баптистський рух в Україні: оновлення традицій. *Людина і світ*. 1996. №6. С. 6–10.
8. Лялина Г.С. Баптизм: иллюзии и реальность. М.: Политиздат, 1977. 175 с.
9. Митрохин Л.Н. Баптизм. М.: Политиздат, 1974. 262 с.
10. Поліщук Ю.Д. Баптизм колись і тепер. Ужгород: «Карпати», 1976. 56 с.
11. Решетников Ю., Санников С. Обзор истории евангельско-баптистского братства на Украине. Одесса: Богомыслие, 2000. 246 с.
12. Рощина Л.О., Горбатенко О.В. Розколи та об'єднання євангельських християн-баптистів у радянську добу. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2014 № 3. URL:

<http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/87018/03-roschina.pdf?sequence=118>,

13. Руденко А. Евангельские христиане-баптисты и перестройка СРСР. *На пути к свободе совести*. М., 1989. С. 340–360.

14. Савинский С.Н. История русско-украинского баптизма: Учеб. пособ. *Евангельские христиане-баптисты*. Одесса: Одесская Богословская Семинария, 1995. 128 с.

15. Санников С.В. Двадцать веков христианства. Одесса: Богомыслие, Одесская богословская семинария, 2001. Т.2. Второе тысячелетие. URL: <http://agiasma.narod.ru/1234/5555/366.html>.

16. Центральний державний архів вищих органів влади України. Ф.4648. Оп.2. Спр.12. 176 арк.

References

1. *Bratskiy listok* (1956). [Fraternal leaflet]. №9-10, Moscow. Pp. 1–8. AN SSSR [in Russian].

2. Vilkhoviyi Y.V. (2003). *Polityka radianskoï derzhavy shchodo protestantskykh tserkov v Ukraini (seredyna 40–70-kh rokiv KhKh st.)* [Soviet policy on Protestant churches in Ukraine (mid-40s-70s of XX century)]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ist. nauk: spetsialnist 09.00.11 «Relihiieznavstvo». Kyiv [in Ukrainian].

3. Voinalovych V. (2005). *Partiino-derzhavna polityka shchodo religii ta relihiinykh instytutstii v Ukraini v 1940 – 1960-kh rokakh: politychnyi dyskurs* [Party-State Policy on Religion and Religious Institutions in Ukraine in the 1940s-1960s: Political Discourse]. Kyiv [in Ukrainian].

4. Kryuchkov G. (1989). 20 let po puti vrozhdzheniya. Slovo na yubiley predsedatelya Soveta Tserkvey YeKhB G.K. Kryuchkova [20 years on the path of rebirth. The word for the anniversary of the chairman of the Council of Churches of the ECB G. Kryuchkov]. *Po puti vrozhdzheniya*. Moscow. Pp. 10-11. [in Russian].

5. Kuroedov V. (1981). *Religiya i tserkov v Sovetskoy gosudarstve* [Religion and church in the Soviet state]. Moscow: AN SSSR [in Russian].

6. Lakhno O.P. (2009). *Tserkovna opozyttsiia Yevanhelskykh khrystyian-baptystiv v Ukraini (1940 – 1980 – ti roky)* [Church Opposition of Evangelical Baptist Christians in Ukraine (1940s-1980s)]. Poltava : Drukarska maisternia [in Ukrainian].

7. Liubashchenko V. (1996). Suchasnyi yevanhelsko-baptystyskyi rukh v Ukraini: onovlennia tradyttsii [The Modern Evangelical-Baptist Movement in

Ukraine: An Update on Traditions]. *Liudyna i svit*. №6. Pp. 6–10. [in Ukrainian].

8. Lyalina G.S. (1977). *Baptizm: illyuzii i realnost* [Baptism: Illusions and Reality]. Moscow: Politizdat, AN SSSR [in Russian].

9. Mitrokhin L.N. (1974). *Baptizm* [Baptism]. Moscow: Politizdat [in Russian].

10. Polishchuk Yu.D. (1976). *Baptyzm kolys i teper* [Baptism once and now]. Uzhhorod: «Karpaty» AN USSR [in Ukrainian].

11. Reshetnikov Yu., Sannikov S. (2000). *Obzor istorii evangelsko-baptistskogo bratstva na Ukraine* [An overview of the history of the Evangelical-Baptist Brotherhood in Ukraine]. Odesa: Bogomyслиe [in Ukrainian].

12. Roshchyna L.O., Horbatenko O.V. (2014). Rozkoly ta ob'iednannia yevanhelskykh khrystyian-baptystiv u radiansku dobu [Divisions and reunions of evangelical Baptist Christians in the Soviet era]. *Nauka. Relihiia. Suspilstvo*. №3. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/87018/03-Roschina.pdf?sequence=118>, [in Ukrainian].

13. Rudenko A. (1989). Yevangel'skie khristiane-baptisty i perestroyka SRSR [Evangelical Baptist Christians and the Restructuring of the USSR]. *Na puti k svobode sovosti*. Moscow. Pp. 340–360. AN SSSR [in Russian].

14. Savinskiy S.N. (1995). *Istoriya rusko-ukrainskogo baptizma: Ucheb. posob.* [History of Russian-Ukrainian Baptism: A Textbook. help]. *Yevangel'skie khristiane-baptisty*. Odesa, Odesskaya Bogoslovskaya Seminariya [in Ukrainian].

15. Sannikov S.V. (2001). *Dvadtsat vekov khristianstva* [Twenty Centuries of Christianity]. Odessa: Bogomyслиe, Odesskaya bogoslovskaya seminariya, T.2. Vtoroe tysyacheletie. URL: <http://agiasma.narod.ru/1234/5555/366.html>. [in Ukrainian].

16. *Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady Ukrainy* [Central State Archives of Higher Authorities of Ukraine]. F.4648. D.2. S.12 [in Ukrainian].